

بررسی شیوع اختلالات رفتاری- هیجانی و عوامل مرتبط با آن در دانش آموزان مقطع ابتدایی مدارس شهرستان ساری سال تحصیلی ۸۵-۱۳۸۴

حمیده عظیمی (M.Sc.)**

جبار حیدری (M.Sc.)*

رضاعلی محمدپور (Ph.D.)***

قهرمان محمودی (M.Sc.)***

چکیده

سابقه و هدف: وجود اختلالات رفتاری- هیجانی در دوره کودکی مساله مهمی است و زمینه ساز بروز اختلالات روانی در دوران بزرگسالی می باشد. هدف پژوهش حاضر تعیین شیوع اختلالات رفتاری- هیجانی و عوامل مرتبط با آن در دانش آموزان مقاطع ابتدایی شهری و روستایی شهرستان ساری در سال ۱۳۸۴ می باشد.

مواد و روش ها: ۹۲۶ دانش آموز مقطع ابتدایی شهری و روستایی شهرستان ساری به روش نمونه گیری خوشه ای به طور تصادفی انتخاب شدند. ابزارهای جمع آوری اطلاعات در این پژوهش شامل: پرسشنامه مشخصات دموگرافیک و دو پرسشنامه اختلالات رفتاری- هیجانی راتر فرم والدین (۳۱ ماده) و فرم معلمان (۳۰ ماده) بوده است. داده ها با به کارگیری نرم افزار SPSS و با استفاده از آمار توصیفی، آزمون های مربع کای و آزمون t مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند.

یافته ها: نتایج این بررسی مؤید شیوع کلی اختلالات رفتاری- هیجانی کودکان براساس گزارش والدین (۱۵/۸ درصد) و براساس گزارش معلمان (۲۴/۹ درصد) بوده است. شایع ترین اختلال رفتاری- هیجانی براساس گزارش والدین و معلمان اختلال کمبود توجه و حواس پرتی به ترتیب ۱۳/۳ و ۱۱/۱ درصد بوده است و کم ترین شیوع اختلالات، رفتار ضد اجتماعی به ترتیب ۱/۵ و ۰/۴ درصد براساس گزارش والدین و معلمان بوده است.

به علاوه یافته ها نشان داد بین شیوع کلی اختلالات رفتاری- هیجانی کودکان براساس فرم والدین با متغیرهای جنسیت، معدل دانش آموز، رتبه تولد، شکایات جسمی (سر درد، آسم، درد معده یا تهوع، مشکلات در خوردن، مشکلات در خواب، بی اختیاری ادرار، بی اختیاری مدفوع)، هماهنگی/ ناهماهنگی والدین در تربیت کودک، سوء رفتار با کودک، فرار از مدرسه در سطح کم تر از ۵ درصد معنی دار بوده است. همچنین در گزارش معلمان شیوع کلی اختلالات رفتاری- هیجانی در کودکان در سطح کم تر از ۵ درصد با عوامل چون وضعیت تحصیلی، معدل، جدایی والدین، سوء رفتار با کودک، حملات قشقرق معنی دار بوده است. به علاوه ارتباط معنی داری بین شیوع کلی اختلالات رفتاری- هیجانی در کودکان براساس گزارش معلمان و والدین بر حسب شهری یا روستایی به دست نیامد.

استنتاج: همه گیری شناسی اختلالات رفتاری- هیجانی به لحاظ اهمیت زیربنایی، در آتیه سلامت فردی و اجتماعی از اهمیت ویژه ای برخوردار است؛ خاصه آن که پژوهش های لازم در این زمینه کم تر انجام شده و بیش تر پژوهش ها متوجه اختلالات بزرگسالان بوده است. شناخت دقیق و علمی مشکلات رفتاری کودکان، نخستین گام در جهت پیشگیری و درمان آنان است.

واژه های کلیدی: اختلال، رفتاری- هیجانی، دانش آموزان مقطع ابتدایی

این تحقیق طی شماره ۸-۸۴ در شورای پژوهشی دانشگاه ثبت شده و با حمایت مالی دانشگاه علوم پزشکی مازندران انجام شده است.

* کارشناس ارشد روانشناسی، مربی دانشگاه علوم پزشکی مازندران
** کارشناس ارشد روان پرستاری، عضو هیات علمی (مربی) دانشگاه علوم پزشکی مازندران
*** کارشناس ارشد روان پرستاری، عضو هیات علمی دانشگاه آزاد اسلامی ساری
**** دکترای آمار حیاتی، عضو هیات علمی دانشگاه علوم پزشکی مازندران

تاریخ دریافت: ۸۵/۴/۱۰ تاریخ ارجاع جهت اصلاحات: ۸۵/۶/۲۰ تاریخ تصویب: ۸۵/۹/۱

مقدمه

کشور آمریکا بر اساس معیار DSMIV4³ ۷ الی ۱۲ میلیون کودک مبتلا به مشکلات روانی هستند (۷). ماتسوورا و همکاران⁴ (۱۹۹۲) در پژوهشی بین کشوری (در سه کشور ژاپن، چین، کره) بر روی کودکان سنین ۶ الی ۱۳ ساله با استفاده از پرسشنامه راتر فرم والدین و معلم، میزان شیوع اختلالات را به ترتیب در کودکان کره‌ای ۱۴/۱ و ۱۹/۱ درصد، در کودکان ژاپنی ۳/۹ و ۱۲ درصد و در کودکان چینی ۸/۳ و ۷ درصد گزارش نمودند (۸).

شیوع متفاوتی از اختلالات رفتاری- هیجانی در دوران کودکی و نوجوانی در مناطق مختلف ایران گزارش شده است مثلاً ۱۶/۸۴ درصد در سال ۱۳۸۲ دانش آموزان مقطع ابتدایی شهرستان بوشهر (۹)، ۲۳ درصد در سال ۱۳۸۲ بر روی کودکان سنین ۱۶-۵ سال منطقه شمال غرب تبریز (۱۰)، ۴۱/۳ درصد در کودکان سنین دبستان شهرکرد در سال ۱۳۷۹ (۱۱) و ۴۳/۳ درصد در دانش آموزان مقطع ابتدایی شهر اهر در سال ۱۳۸۲ (۱۲).

با توجه به آسیب پذیری بالای این نسل که در معرض خطر روز افزون مشکلات چون افسردگی و اضطراب، خودکشی، انحرافات نظیر بزهکاری، سوء مصرف مواد قرار دارند و نیز با توجه به نیازهای بهداشتی به خصوص نیازمندی‌های بهداشت روانی که از الویت برنامه توسعه بهداشتی کشور است، بررسی شیوع آسیب شناسی روانی دانش آموزان و عوامل همراه و مرتبط با آن کمک شایانی به شناخت و یافتن راه کارهای مناسب در برنامه ریزی‌های استان و در صورت امکان کل کشور می‌کند. پژوهش حاضر با هدف تعیین شیوع و عوامل مرتبط با اختلالات رفتاری و هیجانی دانش آموزان

در هر جامعه‌ای سلامت کودکان و نوجوانان از اهمیت ویژه‌ای برخوردار بوده است و تامین بهداشت روانی به آنان کمک می‌کند تا از نظر روانی و جسمی سالم و نقش اجتماعی خود را بهتر ایفا کنند (۱). وجود اختلالات رفتاری و روانی در دوره کودکی مساله مهمی است، زیرا تجربه‌های نخستین زندگی، بنیان سلامتی یا روانی افراد را در بزرگسالی پی‌ریزی می‌کنند (۲). کودکان با اختلال رفتاری بخشی از افراد جامعه را تشکیل می‌دهند. اختلال‌های رفتاری و روانی دوران کودکی و نوجوانی دربرگیرنده رفتارهای هستند که دائمی بوده و با سن فرد متناسب نمی‌باشند و منجر به تضادهای اجتماعی، نارضایتی و ناشادی فردی و شکست در تحصیل می‌شود. این اختلالات حاصل تعامل کودک با محیط وی است (۳). مک‌ماهون^۱ (۱۹۹۴) در بررسی‌های مختلف به صورت پایدار و هماهنگ نشان داد مشکلات رفتاری در دوران کودکی پیش‌بینی کننده افزایش احتمال ابتلاء به اختلالات روان پزشکی در دوران نوجوانی و بزرگسالی است (۴). آمینی‌جر و پایه^۲ (۱۹۹۹) ۱۸۳ کودک که دارای اختلال رفتاری بودند را به مدت ۱۸ سال تحت نظر گرفتند و به این نتیجه رسیدند که بین اختلالات رفتاری در کودکی و ابتلاء به روان پریشی در دوره بزرگسالی ارتباط وجود دارد (۵). میزان شیوع اختلالات روان پزشکی در دوران کودکی و نوجوانی با توجه به مراحل تکامل در سنین مختلف و نیز کشورهای مختلف، متفاوت است. در مطالعه‌ای در کشور انگلستان در گروه سنی قبل از دبستان، ۷ درصد کودکان از مشکلات متوسط تا شدید و ۱۵ درصد از مشکلات خفیف در رنج بودند. شیوع مشکلات در سنین مدرسه ۸/۶ درصد و در سنین نوجوانی حدود ۹ درصد گزارش گردید (۶). در

3. Diagnostic and Statical Manual of mental Disorders four
4. Matsuura & etal

1. McMahan
2. Amminger & pape

دبستانی مدارس شهری و روستایی شهرستان ساری انجام گردیده است. با توجه به شیوع متفاوت اختلالات رفتاری و هیجانی (۴/۵ الی ۴۳/۳ درصد) در مناطق مختلف کشور و همچنین با ملاحظه بر افزایش روزافزون شیوع اختلالات رفتاری- هیجانی در سطح جامعه به خصوص نسل کودک و نوجوان و نیز عدم وجود مطالعه جامع با ابزار مناسب در منطقه، شیوع اختلالات رفتاری- هیجانی دانش آموزان مقطع ابتدایی شهری و روستایی شهرستان ساری با استفاده از ابزارهای جامع تر و دوآزمون سنجش آسیب رفتاری- هیجانی راتر فرم والدین و معلمان مورد ارزیابی قرار گرفت که امید می رود در برنامه ریزی استان مورد استفاده قرار گیرد.

مواد و روش ها

این پژوهش در سال تحصیلی ۸۵-۸۴ و به صورت توصیفی انجام گرفته است. جامعه آماری کلیه دانش آموزان مقطع ابتدایی شهرساری و تعداد نمونه با اطمینان ۹۵ درصد و شیوع ۳۰ درصد و دقت ۰/۰۳ شامل ۹۲۶ نفر (۴۷۵ دختر و ۴۵۱ پسر) کودک دبستانی ۱۳-۷ سال برآورد شد و نمونه گیری به روش خوشه ای انجام شده است.

لازم به ذکر است با توجه به این که ۴۶۳ کلاس در منطقه یک و ۳۶۴ کلاس در منطقه دو وجود دارد، ۳۸ کلاس به طور تصادفی به عنوان خوشه و از این تعداد ۲۰ کلاس از منطقه ۱ و ۱۸ کلاس از منطقه ۲ انتخاب شدند. پس از تعیین کلاسها جهت نمونه گیری نهایی به مدارس مراجعه نموده و طی جلسه ای ابتدا به معلمان کلاسها در مورد اهمیت طرح و آشنایی با "فرم ویژه" معلمان آموزش داده و از آنها خواسته شد نسبت به تکمیل آن برای هر دانش آموز اقدام نمایند. به علاوه پس از آموزش والدین از آنها خواسته شد تا رفتار فرزندانشان را با استفاده از فرم ویژه والدین شناسایی نمایند.

برای جمع آوری اطلاعات از ۳ پرسشنامه استفاده شده است. پرسشنامه خصوصیات دموگرافیک کودک و خانواده شامل ۲۲ سؤال که شامل سن، جنسیت، پایه تحصیلی، وضعیت تحصیلی، سابقه ی جدایی والدین، سابقه ی بیماری روانی در خانواده، تحصیلات والدین، وضعیت اشتغال والدین، رتبه تولد، فوت والدین، بعد خانواده، وجود سابقه صدمات به سر، ابتلا به بیماری جسمی، هماهنگی والدین در تربیت کودک و استفاده از خشونت و تنبیه بدنی در رفتار با کودک بوده است.

همچنین پرسشنامه فرم راتر کودکان ویژه والدین و معلمان نیز مورداستفاده قرار گرفته است. این پرسشنامهها برای ارزیابی رفتار، جهت تمایز گذاشتن بین کودکان بهنجار و کودکان دارای اختلالات رفتاری و مشکل دار در سال ۱۹۶۴ توسط راتر تهیه و در سال ۱۹۶۷ تجدید نظر شده است. پایایی بازآزمایی و پایایی درونی این پرسشنامه بسیار بالا است و دارای پایایی معتبر و علمی می باشد؛ به طوری که پایایی بازآزمایی پرسشنامه که توسط راتر و همکاران (۱۹۷۵) گزارش شده است حدود ۸۹ درصد می باشد، اعتبار این پرسشنامه (درصد توافق بین پرسشنامه و تشخیص روانپزشک) در سطح ۰/۰۰۱ معنی دار گزارش شده است و همبستگی بالایی را نشان می دهد. ضریب همبستگی آن حدود ۰/۸۵ می باشد. این پرسشنامه توسط دکتر مهریار و همکاران (۱۹۹۲) در شیراز استاندارد شده است. فرم A پرسشنامه مخصوص والدین است که توسط مادر کودک تکمیل می گردد و شامل مسائل مربوط به تندرستی و عادت ها شامل ۱۳ سؤال و ۱۸ سؤال مربوط به مشکلات رفتاری و هیجانی کودک می باشد. فرم B پرسشنامه مخصوص معلم است که مشکلات رفتاری کودکان را در مدرسه مورد بررسی قرار می دهد و دارای ۳۰ سؤال است که توسط معلم مربوطه تکمیل می گردد و در نهایت طبق تحقیق راتر (۱۹۶۷) نمره کل جهت تمایز بین کودکان بهنجار و

مورد بررسی قرار گرفتند.

براساس یافته های این تحقیق، شیوع کلی اختلال رفتاری و هیجانی در کودکان از دید والدین، ۱۴۷ نفر (۱۵/۹ درصد) و همچنین براساس پرسشنامه راتر فرم معلم شیوع کلی اختلال رفتاری و هیجانی در کودکان ۲۳۰ نفر (۲۴/۹ درصد) گزارش گردید (جدول شماره ۱).

جدول شماره ۱: توزیع فراوانی نسبی و مطلق شیوع اختلالات رفتاری و هیجانی دانش آموزان مقطع ابتدایی شهری و روستایی شهرستان ساری، ۸۵-۱۳۸۴

فرم اختلالات	مناطق		
	شهری تعداد(درصد)	روستایی تعداد(درصد)	کل تعداد(درصد)
بیش فعالی پرخاشگری	۳۹ (۴/۲)	۱۹ (۲/۱)	۵۸ (۶/۳)
افسردگی اضطراب	۱۵ (۱/۶)	۱۶ (۱/۷)	۳۱ (۳/۳)
ناسازگاری اجتماعی	۴۱ (۴/۴)	۲۸ (۳)	۶۹ (۷/۵)
رفتار ضد اجتماعی	۸ (۰/۹)	۷ (۰/۸)	۱۵ (۱/۶)
اختلال کمبود توجه و حواس پرتی	۷۱ (۷/۷)	۵۲ (۵/۶)	۱۲۳ (۱۳/۳)
شیوع کلی اختلالات	۸۵ (۵۷/۸)	۶۲ (۴۲/۲)	۱۴۷ (۱۵/۹)
بیش فعالی پرخاشگری	۳۶ (۳/۹)	۲۰ (۲/۲)	۵۶ (۶)
افسردگی اضطراب	۹ (۱)	۵ (۰/۵)	۱۴ (۱/۵)
ناسازگاری اجتماعی	۲۷ (۲/۹)	۲۳ (۲/۵)	۵۰ (۵/۴)
رفتار ضد اجتماعی	۲ (۰/۲)	۲ (۰/۲)	۴ (۰/۴)
اختلال کمبود توجه و حواس پرتی	۶۱ (۶/۶)	۴۲ (۴/۵)	۱۰۳ (۱۱/۱)
شیوع کلی اختلالات	۱۳۵ (۵۸/۷)	۹۵ (۴۱/۳)	۲۳۰ (۲۴/۹)

همان گونه که جدول شماره ۱ نشان می دهد بیشترین و کمترین شیوع اختلال را اختلال کمبود توجه و اختلال ضد اجتماعی از دید والدین به ترتیب ۱۲۳ نفر (۱۳/۳ درصد) و ۱۵ نفر (۱/۶ درصد) و نیز طبق گزارش معلم نیز به ترتیب ۱۰۳ نفر (۱۱/۱ درصد) و ۴ نفر (۰/۴ درصد) تشکیل می دهد.

براساس نتایج به دست آمده میانگین سن کودکان ($SD=1/42$) ۹ سال و ۲۰ روز بوده است. ۴۷۵ نفر (۵۱/۳ درصد) دختر و ۴۵۱ نفر (۴۸/۷ درصد) پسر بوده اند. در رابطه با مقطع تحصیلی ۱۴۹ نفر سال اول (۱۶/۱ درصد)، ۲۰۳ نفر سال دوم (۲۱/۹ درصد)، ۱۴۸ نفر سال سوم (۱۹/۹ درصد)، ۱۹۹ نفر سال چهارم (۲۱/۵ درصد) و ۱۹۱ نفر (۲۰/۶ درصد) سال پنجم ابتدایی بودند. همچنین از این تعداد ۱۳ نفر (۱/۴ درصد) سابقه ی مشروطی،

کودکان ناسازگار (با اختلالات رفتاری) در نظر گرفته شده است و در ایران بعد از تغییراتی که در پرسشنامه توسط مهریار و همکاران صورت گرفته است (۱۹۸۶) نمره برش بین ۸ تا ۱۳ جهت این تفاوت گذاری تعیین شده است (۱۳). در این پژوهش نمره برش ۱۰ جهت تعیین شیوع اختلالات رفتاری و هیجانی در کودکان در هر دو پرسشنامه استفاده گردیده است. عدل (۱۳۷۲) از طریق روش های دو نیمه کردن و بازآزمایی، ضریب همبستگی، این پرسشنامه ها را به ترتیب ۶۸ و ۸۵ درصد گزارش کرده است که هر دو در سطح ۰/۰۱ معنی دار بودند (۱۴).

پرسشنامه های فرم والدین و معلم به ۵ زیر گروه طبقه بندی شده است و هر گروه سوالات خاصی را در بر می گیرد که عبارتند از:

- ۱- پرخاشگری / بیش فعالی
- ۲- اضطراب / افسردگی
- ۳- ناسازگاری اجتماعی
- ۴- رفتار ضد اجتماعی
- ۵- اختلال کمبود توجه

در نمره گذاری به هر سوال این پرسشنامه حداقل صفر و حداکثر ۲ نمره تعلق می گیرد: نمره صفر زمانی تعلق می گیرد که در مورد رفتار کودک صادق نباشد، نمره یک زمانی به سوالات پرسشنامه داده می شود که تنها در مواردی در رفتار کودک، صدق کند و نمره ۲ زمانی به رفتار توصیف شده داده می شود که کاملاً در مورد کودک صادق باشد (۱۳).

یافته ها

در این مطالعه ۹۲۶ کودک سنین ۷ الی ۱۳ سال که در مدارس ابتدایی شهری و روستایی شهرستان ساری مشغول به تحصیل بودند، توسط پرسشنامه های راتر فرم والدین و فرم معلم و پرسشنامه مشخصات دموگرافیک

با همسرشان هماهنگ نیستند یعنی عدم هماهنگی در تربیت فرزندان به چشم می‌خورد. براساس بررسی به‌عمل آمده بعضی از دانش‌آموزان از مشکلات جسمی و عاداتی متعددی برخوردار بودند که از طریق معلمان و والدین گزارش شده است (جدول شماره ۲).

جدول شماره ۲: توزیع فراوانی نسبی و مطلق شکایات جسمی و عاداتی در دانش‌آموزان مقطع ابتدایی بر حسب گزارشات والدین و معلمین شهرستان ساری ۸۵-۱۳۸۴.

شکایت جسمی و عاداتی	تعداد وقوع		
	هرگز	گاهی	حداقل یکبار در هفته
شکایت از سردرد	۶۱۶ (۶۶/۵)	۲۱۷ (۲۳/۴)	۹۳ (۱۰)
درد معده یا تهوع	۷۸۳ (۸۴/۸)	۱۱۱ (۱۲)	۳۲ (۳/۵)
آسم	۸۸۶ (۹۳/۵)	۴۲ (۴/۵)	۱۸ (۱/۹)
بی‌اختیاری ادرار	۸۷۰ (۹۲)	۳۹ (۴/۲)	۱۷ (۱/۸)
بی‌اختیاری مدفوع	۸۷۶ (۹۲/۶)	۳۰ (۳/۲)	۱۸ (۱/۹)
قتل‌فرقی در آوردن همراه با فریاد و حرکات پرخاشگری و غیره	۷۳۴ (۷۹/۳)	۱۳۲ (۱۴/۳)	۶۰ (۶/۵)
ترس و امتناع از مدرسه	۸۸۳ (۹۵/۴)	۳۰ (۳/۲)	۱۳ (۱/۴)
فرار از مدرسه	۹۲۲ (۹۹/۶)	۳۰ (۳)	۱۰ (۱)
لکت زبانی والدین	۸۸۲ (۹۵/۲)	۴۳ (۴/۶)	۱۰ (۱)
سرفت	۹۰۶ (۹۷/۸)	۱۹ (۲/۱)	۱۰ (۱)
شدت اختلالات عاداتی	خفیف	متوسط	شدید
وجود تیک و پرشهای عضلانی	۸۰۳ (۸۶/۷)	۸۵ (۹/۲)	۳۸ (۴/۱)
مکیدن انگشت	۸۶۸ (۹۳/۷)	۳۴ (۳/۷)	۲۴ (۲/۶)
جویدن ناخن	۷۸۱ (۸۴/۳)	۹۵ (۱۰/۵)	۴۸ (۵/۲)
تیک	۸۰۰ (۸۶/۴)	۱۰۶ (۱۱/۴)	۲۰ (۲/۲)
مکیدن انگشت	۸۲۰ (۸۸/۶)	۹۱ (۹/۸)	۱۵ (۱/۶)
بی‌اختیاری ادرار	۸۹۷ (۹۶/۹)	۲۵ (۲/۷)	۴ (۰/۴)
لکت زبانی	۸۹۴ (۹۶/۵)	۲۵ (۲/۷)	۷ (۰/۸)

نتایج نشان می‌دهد شیوع کلی اختلال رفتاری-هیجانی گزارش شده توسط والدین با سابقه صدمه به سر ($F=0 < /0.02$)، هماهنگی والدین در تربیت کودکان ($\chi^2=17/67$ ، $df=2$ ، $P<0/001$)، سوء رفتار با کودک ($f<0/001$)، شکایت از سردرد ($f<0/001$)، $df=2$ ، شکایت از آسم ($\chi^2=16/83$ ، $df=2$ ، $p<0/001$)، درد معده یا تهوع ($\chi^2=13/60$ ، $df=2$ ، $p<0/001$)، فرار از مدرسه ($\chi^2=16/40$ ، $df=2$ ، $p<0/001$)، بی‌اختیاری ادرار ($\chi^2=13/97$ ، $df=2$ ، $p<0/001$)، بی‌اختیار مدفوع ($\chi^2=8/87$ ، $df=2$ ، $p<0/02$)، اشکال در ختوردن ($\chi^2=7/44$ ، $df=4$ ، $p<0/001$)

۶۳۲ نفر (۶۸/۳ درصد) وضعیت تحصیلی عالی و ۲۰۶ نفر (۲۲/۲ درصد) خوب، ۸۰ نفر (۸/۶ درصد) متوسط و ۸ نفر (۰/۹ درصد) وضعیت تحصیلی ضعیفی داشته‌اند. معدل ۳ نفر (۰/۳ درصد) در محدوده ۱۰-۱۳، ۱۵ نفر (۱/۶ درصد) ۱۴-۱۶، ۳۳۵ نفر (۳۶/۲ درصد) ۱۷-۱۹ و ۵۲۰ نفر (۵۶/۲ درصد) ۲۰ بوده است. ۲۶ نفر (۲/۸ درصد) از کودکان، والدینشان از هم جدا بودند و ۷ نفر (۰/۸ درصد) با افراد غیر فامیل زندگی می‌کردند. ۲۵ نفر (۲/۷ درصد) جدایی از مادر را تجربه کرده بودند و ۱۳ نفر (۱/۴ درصد) از آن‌ها در خانواده‌ای زندگی می‌کردند که والدینشان سابقه بیماری روانی داشتند. از این تعداد دانش‌آموزان ۴۵ نفر (۴۸/۶ درصد) پدران آن‌ها و ۴۲۸ نفر (۴۶/۲ درصد) مادران‌شان در حد دیپلم سواد داشتند. مادران ۱۱۸ نفر از کودکان (۱۲/۷ درصد) شاغل بوده‌اند و پدران ۲۱۷ نفر از کودکان (۲۳/۴ درصد) از لحاظ شغلی در حد کارگر ساده، ۱۳۶ نفر (۱۴/۷ درصد) کارمند دولتی، ۱۳۳ نفر (۱۴/۴ درصد) کارگر ماهر بوده و ۸۶ نفر (۹/۳ درصد) کشاورز و ۸۶ نفر (۹/۳ درصد) هر دو والد در رشته‌های تخصصی نظیر پزشکی و قضاوت مشغول به کار بودند. اکثریت کودکان ۳۸۹ نفر (۴۲ درصد) فرزند اول و ۳۱ نفر (۳۲/۵ درصد) دوم، ۱۴۲ نفر (۱۵/۳ درصد) سوم و ۹۴ نفر (۱۰/۱ درصد) چهارم و بالاتر بودند. ۲۲ نفر از کودکان (۲/۳ درصد) تجربه فوت یکی از والدین را نیز دارا بودند. تعداد اعضای خانواده بین ۲ الی ۱۰ نفر متغیر بوده و اکثریت ۴۸۸ نفر (۵۲/۷ درصد) ۴ نفره و تعداد ۴ نفر (۰/۴ درصد) ده نفره بودند. ۸۱ نفر (۸/۸ درصد) از والدین سابقه صدمات سر را در کودک گزارش داده و همچنین ۶۷ نفر از کودکان (۷/۲ درصد) دارای بیماری‌های جسمی بودند. نتایج همچنین نشان داد ۱۴۸ نفر از والدین (۱۶ درصد) استفاده از تنبیه بدنی و خشونت را در مقابله با رفتار کودک گزارش نمودند. ۷۹ نفر از والدین (۸/۵ درصد) گزارش نمودند که در تربیت فرزندان

یافته‌های پژوهش نشان داد بین شیوع کلی اختلال رفتاری- هیجانی گزارش شده توسط والدین و شیوع کلی اختلال رفتاری- هیجانی گزارش شده توسط معلم تفاوت معنی داری وجود دارد ($f < 0/001$).

بحث

یافته‌های پژوهش نشان داد شیوع کلی اختلالات رفتاری و هیجانی در کودکان براساس دو پرسشنامه راتر فرم والدین و معلم به ترتیب (۱۵/۹ درصد) و (۲۴/۹ درصد) می‌باشد که با نتایج مطالعات مناطق دیگر کشور تفاوت جزئی دارد؛ به طوری که شیوع اختلالات رفتاری و هیجانی در کودکان سنین دبستان شهر اصفهان با استفاده از فرم معلم راتر (۱۵/۸ درصد) و در کودکان سنین مدرسه بوشهر (۱۶/۸۴ درصد) (۹) در منطقه شمال غرب تبریز بر روی کودکان سنین ۵ الی ۱۶ سال بر اساس فرم معلم (۲۳ درصد) (۱۰)، در کودکان سنین دبستان شهر کرد (۴۱/۲ درصد) (۱۱) و کودکان سنین دبستان شهر ابهر (۴۳/۳ درصد) (۱۲) بوده است.

در رابطه با علت تفاوت در شیوع اختلالات رفتاری و هیجانی کودکان کار^۱ (۱۹۹۹) اظهار نمود، دامنه شیوع اختلالات در کودکان ۴ تا ۲۳ درصد است. یکی از علت‌های تفاوت، محل جغرافیایی و دیگری ابزار به کار گرفته شده می‌باشد (۱۴). همچنین در این رابطه شیوع متفاوتی از اختلالات رفتاری- هیجانی از کودکان در کشورهای دیگر به دست آمده است؛ به طوری که ماتسورا^۲ و همکاران (۱۹۹۳) در پژوهش بر روی کودکان سنین دبستان کشورهای ژاپن، چین و کره بر اساس دو فرم والدین و معلم شیوع اختلالات را در ژاپن، (۳/۹ و ۱۲ درصد)، در چین (۸/۳ و ۷ درصد) و در کره (۱۴/۱ و ۱۹/۱ درصد) گزارش نموده‌اند (۸). همچنین

($\chi^2 = 48/7$)، اشکال در خواب رفتن ($f = 0/01$)، وجود انواع مشکلات خواب ($\chi^2 = 12/74$, $df = 4$, $p < 0/05$)، معدل دانش‌آموز ($t = 3/22$, $df = 2/923$, $p < 0/001$) و رتبه تولد ($\chi^2 = 13/47$, $df = 3$, $p < 0/004$) ارتباط داشته است. به علاوه شیوع کلی اختلال رفتاری- هیجانی گزارش شده، توسط پرسشنامه راتر فرم معلم نشان داد که عواملی چون وضعیت تحصیلی کودک ($p < 0/001$)، جدایی از والدین ($f < 0/005$)، معدل ($\chi^2 = 38/66$, $df = 3$, $p < 0/001$)، سوء رفتار با کودک ($t = 6/631$, $df = 2/920$, $p < 0/001$) و حملات قشقرق ($f = 0/001$)، $df = 2$, $p < 0/001$) با اختلالات رفتاری و هیجانی کودکان ارتباط دارد. نتایج همچنین نشان داد اگر چه نمرات شیوع اختلالات رفتاری و هیجانی در کودکان بر اساس دو فرم راتر والدین و معلم ساکن در شهر زیاد بوده است، آزمون آماری تفاوت معنی داری را بین شیوع کلی اختلالات با سکونت در شهر و روستا نشان نداده است نتایج این تحقیق شیوع اختلال رفتاری- هیجانی کودکان را بر حسب جنسیت نشان داده است (جدول شماره ۳).

جدول شماره ۳: توزیع فراوانی مطلق و نسبی شیوع کلی اختلالات رفتاری- هیجانی بر حسب جنسیت در دانش‌آموزان مقطع ابتدایی شهرستان ساری ۸۵-۱۳۸۴.

فرم اختلالات	جنسیت		آزمون آماری	
	پسر (تعداد(درصد))	دختر (تعداد(درصد))		
والدین	بیش فعالی- پرخاشگری	۱۴ (۱/۵)	۴۴ (۴/۸)	F<0.0001
	افسردگی- اضطراب	۱۹ (۲/۱)	۱۲ (۱/۳)	Ns
	ناسازگاری اجتماعی	۱۲ (۱/۳)	۱۸ (۱/۹)	Ns
	رفتار ضد اجتماعی	۲ (۰/۲)	۲ (۰/۲)	Ns
	اختلال کمبود توجه و حواس پرتی	۵۴ (۵/۸)	۶۹ (۷/۵)	Ns
	نمره کل والدین	۶۳ (۴۲/۹)	۸۴ (۵۷/۱)	F<0.05
معلم	بیش فعالی- پرخاشگری	۲۴ (۴۲/۹)	۳۲ (۵۷/۱)	Ns
	افسردگی- اضطراب	۵ (۳۵/۷)	۹ (۶۴/۳)	Ns
	ناسازگاری اجتماعی	۲۴ (۴۸)	۲۶ (۵۲)	Ns
	رفتار ضد اجتماعی	۱ (۲۵)	۳ (۷۵)	Ns
	اختلال کمبود توجه و حواس پرتی	۴۴ (۴۲/۷)	۵۹ (۵۷/۳)	Ns
	نمره کل معلم	۱۰۹ (۴۷/۴)	۱۲۱ (۵۲/۶)	Ns

1. Car
2. Matsora

بین ۴ الی ۴۰ درصد گزارش گردیده است که با مطالعه حاضر همخوانی دارد (۱۴). در پژوهش حاضر اختلال کمبود توجه شایع‌ترین اختلال رفتاری گزارش شده توسط والدین (۱۳/۳ درصد) و معلم (۱۱/۱ درصد) بوده است و کم‌ترین شیوع اختلال رفتار ضد اجتماعی در گزارشات والدین (۱/۶ درصد) و معلم (۰/۴ درصد) بوده است.

در پژوهش ماتسوورا و همکاران (۱۹۹۳) شایع‌ترین اختلال گزارش شده در کودکان کشورهای ژاپن، چین و کره براساس دو فرم والدین و معلم، رفتارهای ضد اجتماعی بوده است (۸). با توجه به یافته‌های جاود، کندی و خان^۳ (۱۹۹۲) رفتار ضد اجتماعی شایع‌ترین اختلال در کودکان سنین مدرسه پاکستانی گزارش شده است (۱۶). وین^۴ و همکاران (۱۹۹۵) در تحقیقی بر روی کودکان چینی و امریکایی نشان دادند که تفاوت‌های رفتاری و هیجانی در این کودکان وجود دارد؛ به طوری که کودکان چینی عمدتاً رفتارهای ضد اجتماعی و هیجانی نظیر افسردگی و اضطراب را بروز می‌دهند و کودکان امریکایی نمرات بالاتری در رفتارهای پرخاشگری و کمبود توجه دارند (۱۷). تفاوت در نتایج مطالعات می‌تواند ناشی از شیوه‌های تربیتی و فرهنگی اجتماعی حاکم بر جوامع باشد.

نتایج این مطالعه مؤید ارتباط بین شیوع کلی اختلال رفتاری - هیجانی گزارش شده توسط والدین با متغیرهای جنسیت، معدل دانش‌آموزی، رتبه تولد، سابقه صدمه به سر، هماهنگی یا ناهماهنگی والدین در تربیت کودک، سوء رفتار با کودک، شکایت از مشکلات جسمی (سر درد، آسم، درد معده یا تهوع)، سابقه فرار از مدرسه، بی‌اختیاری ادراری و مدفوع، مشکلات در خوردن و خواب بوده است. به علاوه ارتباط بین شیوع کلی

مالهوترا^۱ و همکاران (۲۰۰۲) در پژوهش بر روی کودکان سنین مدرسه شهر چانديگرا^۲ کشور هند شیوع اختلالات رفتاری و هیجانی را براساس فرم والدین و معلم به ترتیب (۷/۴۸ و ۱۰/۱۷ درصد) گزارش نموده‌اند (۱۵). مطالعات به عمل آمده در رابطه با شیوع اختلالات رفتاری و هیجانی کودکان و نوجوانان در ایران از سال ۱۳۷۹ الی ۱۳۸۲ نشان داد (۴/۵ درصد) کودکان مقطع دبستانی شهر قزوین (۹)، (۱۶/۴۸ درصد) مقطع ابتدایی شهر بوشهر (۹)، (۲۳ درصد) کودکان سنین ۵ تا ۱۶ ساله منطقه غرب تبریز (۱۰)، (۴۱/۳ درصد) دبستان شهر کرد (۱۱) و (۴۳/۳ درصد) مقطع ابتدایی شهر ابهر (۱۲) از اختلالات هیجانی - رفتاری رنج می‌برند.

گرچه مقایسه مطالعات انجام شده در سیر زمانی در نگاه اول نشان می‌دهد که با گذشت زمان میزان شیوع اختلالات رفتاری - هیجانی در جمعیت کودک و نوجوان کشور رو به فزونی است که آن را می‌توان ناشی از افزایش فشارهای مربوط به وضعیت اقتصادی - اجتماعی جامعه دانست. همچنین این تفاوت می‌تواند ناشی از متفاوت بودن شرایط خاص فرهنگی - اجتماعی جمعیت‌های آماری مورد مطالعه در مناطق مختلف باشد و از همه مهم‌تر این که در مطالعات قبلی، مکان مطالعه به شهر یا منطقه‌ای از شهر مربوط می‌شد و نیز دامنه سنی در بعضی از مطالعات به مقطع راهنمایی مربوط می‌شد. در حالی که در پژوهش حاضر، مطالعه به صورت جامع‌تر (شهر و روستا) انجام شده و از ابزار راتر (فرم والدین و فرم معلمان) جهت بررسی استفاده گردیده است و همچنین به‌طور اختصاصی‌تر فقط دانش‌آموزان مقطع ابتدایی مورد بررسی قرار گرفته‌اند.

در این رابطه فرسید نژاد (۱۳۸۲) طی پژوهشی نشان داد شیوع اختلالات رفتاری - هیجانی در کودکان ایرانی

3. Javed ,Kandi & khan
4. Weine

1. Malhotra
2. Malhotra

عادی در کودکان می‌باشد؛ به طوری که والدین در مقابل رفتارهای متنوع مراحل رشد با برخوردهای نادرست و تربیتی ناصحیح با آنها از روش تنبیه بدنی و خشونت استفاده می‌کنند که منجر به تشدید مشکل رفتاری-هیجانی در کودک می‌گردد. همچنین یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که بین شیوع اختلال رفتاری هیجانی گزارش شده توسط والدین و معلم تفاوت وجود داشته و این تفاوت از لحاظ آماری معنی‌دار بوده است. این نتیجه می‌تواند ناشی از دیدگاه متفاوت والدین و معلم در بررسی رفتار کودکان باشد و نیز می‌تواند به دلیل وابسته بودن رفتار کودک به موقعیت‌ها باشد؛ به طوری که کودکان در موقعیت‌های زمانی و مکانی مختلفی ممکن است متفاوت عمل نمایند. این یافته اهمیت بررسی رفتار کودک از زوایای مختلف را آشکار می‌سازد.

براساس یافته‌های فوق پیشنهاد می‌شود در بررسی‌های روانی از کودکان وضعیت جسمی و سلامتی نیز مورد پرسش قرار گیرد و بالعکس. همچنین در بررسی مشکلات رفتاری کودکان سنین دبستان از منابع مختلف از جمله والدین، معلمان و خود کودکان استفاده شود. بنابراین عدم بررسی اطلاعات از جانب کودک و نیز عدم ارجاع کودکان مورد بررسی به روانپزشک کودکان برای تایید تشخیصی از محدودیت‌های این پژوهش بود.

سیاسگزاری

از معاونت پژوهشی دانشگاه علوم پزشکی مازندران در تأمین اعتبار مالی، از همکاری اداره آموزش و پرورش شهرستان ساری و معلمان، والدین گرامی که با صبر و حوصله پرسشنامه‌های پژوهش را تکمیل و ما را در انجام پژوهش یاری نمودند، تقدیر و تشکر می‌شود.

اختلالات رفتاری-هیجانی در کودکان (براساس پرسشنامه راتر فرم معلم) با متغیرهای وضعیت تحصیلی، معدل، جدایی والدین، سوء رفتار با کودک و حملات قشقرق و کج خلقی نشان داد در این مطالعه گرچه شیوع کلی اختلالات رفتاری و هیجانی در پسران بالاتر از دختران بوده است، تفاوت معنی‌داری بین اختلال رفتاری و هیجانی گزارش شده توسط معلمان با جنسیت مشاهده نشد که با پژوهش اسفند آبادی و همکاران (۱۳۸۲) مطابقت دارد (۱۲).

مطالعات بر روی بررسی عوامل مرتبط با اختلالات رفتاری-هیجانی کودکان سنین متنوع بوده و نشان می‌دهد: عواملی چون جنسیت (۹،۸)، سن (۱۸،۱۹)، پایه تحصیلی (۱۱) تحصیلات والدین (۱۲،۱۱)، شغل والدین (۱۸) ترتیب تولد (۱۸،۹،۸) بعد خانوار (۲۱) شهری یا روستایی بودن (۲۱،۱۱،۹)، وضعیت تحصیلی کودک (۱۱،۱۲،۲۲) وجود مشکلات خواب و مشکلات جسمی (۲۴،۲۳) جدایی والدین (۱۸،۸)، فقدان والدین (۱۱) سوء رفتار با کودک و یا حضور در خانواده‌ای که سوء رفتار صورت می‌گیرد (۲۵) وضعیت اقتصادی (۲۰) با اختلالات رفتاری و هیجانی در کودکان مرتبط می‌باشد. وجود ارتباط بین شکایت از مشکلات جسمی به ویژه سردرد و مشکلات در خواب و خوردن با عوامل روانی در بسیاری از مطالعات مربوط به کودکان نشان داده شده است (۲۵،۲۴). همچنین بین متغیرهای فوق و وجود اختلالات رفتاری-هیجانی در کودکان رابطه معنی‌داری وجود داشته است. بعلاوه در پژوهش حاضر بین وجود اختلالات رفتاری و هیجانی در کودکان و به کارگیری روش تنبیه بدنی و خشونت در مقابله با رفتار کودکان در گزارش والدین رابطه‌ای مشاهده شده است که می‌تواند ناشی از ناآگاهی والدین از نحوه برخورد با کودک براساس دوره رشد و تکامل باشد و همین مسأله دلایل بروز برخی از رفتارهای غیر

فهرست منابع

- 8- Matsuura M, Okuboy, kojima T, Takahashi R, wang YF, Shen YC, et al. A cross-national prevalence of children with emotional and behaviorals. A WHO collaborative study in Western Pacific Region. *J. Psychol. Psych* 1993; 34(3): 307-315.
- 9- کشکولی، فرامرز. بررسی همه گیر شناسی اختلالات رفتاری کودکان در مدارس ابتدایی شهرستان بوشهر، چکیده مقالات پنجمین همایش سراسری بهداشت روانی و اختلالات رفتاری در کودکان و نوجوانان. ۱۸-۱۶ مهر ماه سال ۱۳۸۲. صفحه ۴۶.
- 10- رنجبر، فاطمه. نابدل، یونس. فخاری، علی و همکاران، شیوع اختلالات روانپزشکی در کودکان و نوجوانان منطقه شمال غرب تبریز. *مجله پزشکی دانشگاه علوم پزشکی تبریز*، ویژه نامه ۱۳۸۲. صفحات ۵۶ الی ۶۰.
- 11- رواقی، کیوان. مهرعلیان، حسینعلی. شاهقلیان، ناهید. بررسی شیوع اختلالات رفتاری کودکان در مدارس ابتدایی شهرکرد، *فصلنامه پرستاری و مامایی ایران* سال سیزدهم، شماره ۲۷، ۱۳۷۹. صفحات ۳۵ تا ۴۱.
- 12- شمس اسفند آبادی، حسن. امامی پور، سوزان، صدر السادات، سیدجلال. بررسی شیوع اختلال رفتاری در دانش آموزان مقطع ابتدایی شهر ابهر. *مجله توان بخشی*، شماره ۱۲، بهار ۱۳۸۲. صفحات ۳۴ الی ۴۱.
- 13- مهریار، امیر هوشنگ، یوسفی، فریده. *تشخیص و درمان بیماری های روانی در کودکان*، تهران انتشارات رشد، ۱۳۷۰.
- 14- فرشیدنژاد، اکبر. بررسی همه گیرشناسی اختلالات رفتاری دانش آموزان مدارس ابتدایی شهر اصفهان سال ۱۳۸۰ *نشریه تحقیقات علوم رفتاری* - سال دوم - شماره ۱ بهار و تابستان ۱۳۸۳ صفحات ۳۴ الی ۴۰.
- 1- گنجی، ح. *بهداشت روانی* - تهران - انتشارات: ارسباران ۱۳۷۶. صفحات ۹ الی ۱۰.
- 2- کاپلان هارولد، آی - سادوک بنیامین - جی. *خلاصه روانپزشکی و علوم رفتاری*، ترجمه نصرت... پورافکاری، تهران، انتشارات شهر آب، جلد اول ۱۳۷۹.
- 3- حاتمی، محمد. بررسی میزان شیوع انواع اختلال های رفتاری کودکان شاهد و محروم از والدین مقطع ابتدایی مستقر در مجتمع های شبانه روزی بنیاد شهید. *پایان نامه کارشناسی ارشد دانشکده علوم انسانی*، دانشگاه تربیت معلم ۱۳۶۹.
- 4- McMahon R. Diagnosis assessment and treatment of externalizing problems in children: the yoleof longitudinal. *J. Cons. Clin. Psy.* 1994; 62: 901-917.
- 5- Amminger Gp, Pape S. Relationship between childhood behavioral disturbance and later schizophrenia in the New York high risk project, *Am. J. Psychiatry.* 1999; 156(4): 525-30.
- 6- Gaddard N. Child and adolescent psychiatry, In: wright P, Stern J, Phelan M. *Core psychiatry*: 1 st ed Manchester: W. B. Saunders, 2000; 169-170.
- 7- Klykylo W M. *Introduction to child and adolescent psychiatry*. In: kay J, Tasman A. Lieberman JA. *Psychiatry behavioral science and cinical essentials*: 1 st ed, Pennsylvania, W. B. Saunders. 2000; p: 549.

- ۲۰- باقر زاده، نصرالدین، صادقی، حبیب‌ا... بررسی میزان شیوع اختلالات رفتاری در دانش‌آموزان ۶ تا ۱۳ ساله مدارس ابتدایی شهر یاسوج. *چکیده مقالات پنجمین همایش سراسری بهداشت روانی و اختلالات رفتاری کودکان و نوجوانان دانشگاه علوم پزشکی زنجان*. ۱۳۸۲.
- 21- Cheah Yc, kadir AB, Jeyara jah S. prevalence of emotional and behavioral problems in Johor Bahru District school children comparing three geographical areas. *Med J Malaysia*. 1997; 52(2): 124-33.
- 22- Gupta T, Verma M, Singh T, Gupta V. Prevalence of behavioral problems in school children. *Indian J. Pediatr*. 2001; 68(4): 323-60.
- 23- Santalahti P, Aromaa M, Sourander A, Helenius H, Piha J. Have there been changes in childrens psychosomatic symptoms? Ayo-year comparsion from Finland. *Pediatrics*. 2005; 115, Iss. 4, pg. e43.
- 24- Paayonen ET, Almqvist E, Tamminen T, Moilanen I, Phia J, Rasanen E, Aronen ET. Poor sleep and psychiatric symptoms at school: an epidemiological study. *Eur. Child. Adol. Psy*. 2002; 11: 10-17.
- 25- Mc Farlane JM, Groff Jy, O, Brien JA, Watson K. Behaviors of children who are exposed and not exposed to intimate violence: an analysis of 330 black, white, and Hispanic children. *Pediatrics*. 2003; 112(3 pt1): e 202-7.
- 15- Malhota, Sauita, Kohli, Adarsh. Aran, Priti. Prevalence of psychiatric disorders in school children in Chandigarn, India. *Indian J. Med. Res*. New Dehli, 2002 Jul; 116: pq. 21, 8 pqs.
- 16- Javed MA, kundi M2, khan PA. Emotional and behavioral problems among school children in Pakistan. *J. Pak. Mad. Assoc*. 1992; 42(8): 181-3.
- 17- Weine, AM. Philips, JS. Achenbach TM. Behavioral and emotional problems among Chinese and American children: parent and teacher reports for age 6 to 13. *J. Abnorm. Child Psychol*. 1995, 23(5): 619-39.
- 18- Matsuura M, Okubo Y, Kato M, Kojima T, Takashi R, Asai K, et al. An epidemiological investigation of emotional and behavioral problems in primary school children in Japan. the report of the first phase of a Who collaborative study in Western Pacific Region. *Soc Psy. Epidl*. 1989; 24(1): 17-22.
- 19- Taanila A, Ebeling H, Kotimaa A, Moilanen I, Jarvelin MR. Is a large Family a protective factor against behaviuoral and emotional problems at the age of 8 years, *Acta. Paediatr*. 2004; 93(4): 508-17.